94

פול מצרי

פול מצרי נזכר במשנה כמה פעמים: בהקשר של דיני כלאים, כמין הדומה לחרוב[1] (כלאים א ב); בהקשרים נוספים של כלאים, כמין מתפשט (שם ב יא; שם ג ד); לגבי מועד חיובו בשביעית (שביעית ב ח; שם ב ט); בהקשר של דיני הוצאה בשבת (שבת ט ז) ופעמיים בהקשר של נדרים, שם התבאר שהוא נאכל לח או יבש (נדרים ז א-ב). הוא נזכר כמה פעמים גם בתוספתא בהקשרים דומים (שביעית ב ד; שם ב ו; שם ב יג; כלאים ב ח; שם ב י; שם ב יא; שם ב יד; שם ג יב; נדרים ד ג). נזכר בתלמודים כמה פעמים (ירושלמי כלאים ג ה"ב; שבת ז ה"ב ועוד; בבלי ראש השנה יג ע"ב; מועד קטן יג ע"ב).

הזיהויים

- **לוביה אפונת הבקר** (*Vigna sinensis*) - קטנית מאכל שמוצאה מאפריקה, והתפשטה לאגן הים התיכון דרך מצרים בעת העתיקה. למין זה כמה זנים. כך נראה מן הירושלמי, וכך בערוך, ריבמ"ץ ורע"ב.[2]

- **נלומבו נאה** (*Nelumbo nucifera*) - נקרא גם **'לוטוס מצרי'** או **'לוטוס קדוש'**. צמח מים בעל פרחים לבנים-ורודים גדולים, שמוצאו בדרום אסיה ומרכזה, ומשם הגיע למצרים.[3] קנה השורש של הנלומבו גדל בקרקע, בבוץ או מתחת לפני המים, וקצב גדילתו מהיר מאוד. חלקים שונים של הצמח, ביניהם הזרעים, משמשים למאכל ולרפואה עממית. כך נראה שיש להבין את הזיהוי של רמב"ם, המצוטט גם אצל תנה"י ואלג'אמע.[4]

לוביה אפונת הבקר

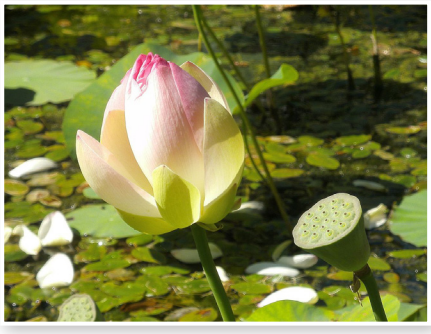

נלומבו נאה

שעועית מצויה

▪ **שעועית מצויה** (*Phaseolus vulgaris*) - קטנית מאכל, השעועית המוכרת לנו, אשר לה זנים שונים - שחור, לבן, אדום ועוד. מוצאו של הסוג שעועית באמריקה. כך אצל תפא"י.[5]

עיון

כבצמחים נוספים בעלי שמות לוואי, נמנעים רבים מן הפרשנים לזהות את פול המצרי. נראה כי הדבר נובע מן הסברה שצמח זה גדל דווקא במצרים, ועל כן אלו המתגוררים באזורים אחרים לא יכירו אותו מן הסביבה הקרובה, ודי להם בידיעה שישנו מין פול מסוים הגדל במצרים (אם כי מן ההקשר שלו במשנה נראה כי גידלו אותו גם בארץ ישראל).

הזיהוי של ערוך וריבמ"ץ זהה כנראה לזיהוי בירושלמי - **לוביה אפונת הבקר**. זאת אף על פי שהם אינם מתייחסים אליו במישרין.

רמב"ם וסיעתו זיהו ככל הנראה עם **נלומבו נאה**, שיובא למצרים בשנת 500 לפני הספירה. הקשר בינם לבין כת"י אנטונין הוא בכינויו של צמח זה 'זרע/זרעון מצרי'.[6]

זיהויו של תפא"י - **שעועית מצויה** - הוא עם מין שמוצאו באמריקה, ולא היה מוכר באזורנו בתקופת המשנה.

רוב החוקרים מזהים את 'פול מצרי' עם **לוביה אפונת הבקר**.[7] פלדמן מזהה אותו עם זן של פול הגינה (*Vicia faba*).[8]

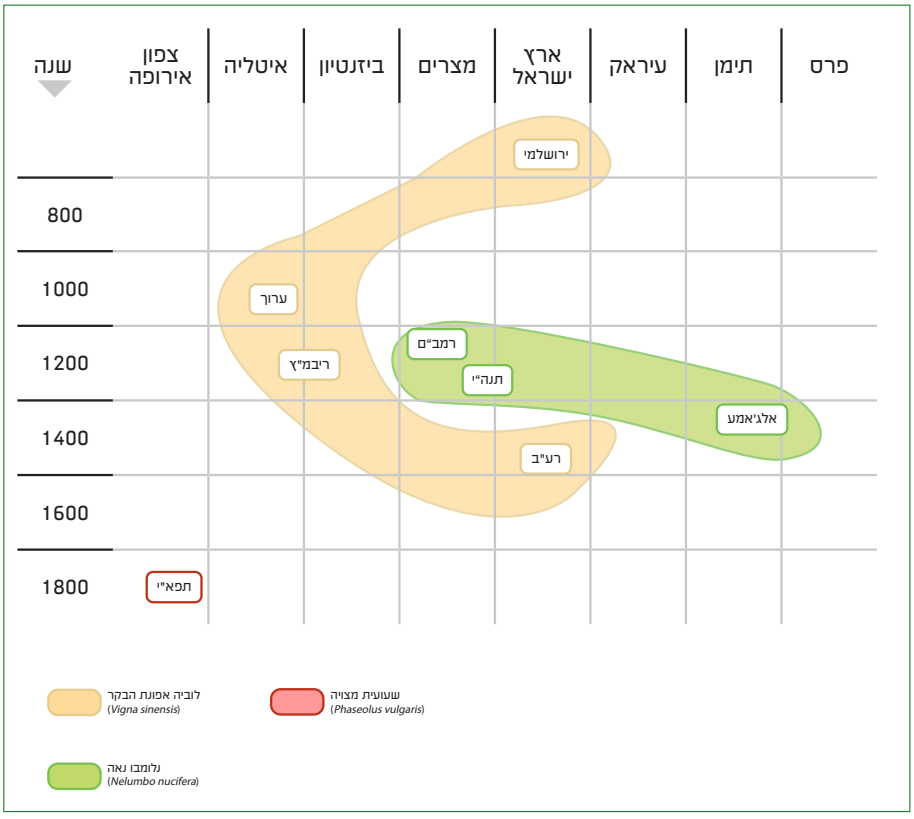

הערות:

1. אין הכוונה לפרי העץ, אלא לפול החרוב - ע"ע 'חרוב (פול החרוב)'.
2. **ירושלמי** (כלאים ח ה"ד, עמ' 170): *ההן פולא מצריי כד רט'יב אינון צווחי ליה לובי, כד הוא נגיב אינון צווחין ליה פול מצריי* [כלומר 'פול מצרי' ו'לובי' הינם שני שמות של אותו צמח במצבים שונים] > לוביא=لوبيا=*Vigna sinensis* (**חסין וקאסם**, מס' 137; **עיסא**, עמ' 189, מס' 11,10). אצל האחרון מופיע גם *Phaseolus vulgaris* (=שעועית מצויה), מין שמקורו באמריקה, וכן *Dolichos lubia*, שהוא שם נרדף ל-*V. sinensis*); **ערוך** (ח"ו עמ' 301, ערך 'פול'): פסולי: phasēlus (לטינית)=*vigna sinensis* (**גלייר**, עמ' 1372 הוא לא מזהה זאת בביטחון - לפי דבריו ייתכן שמדובר במין קרוב); **ריבמ"ץ** (עמ' עז): *לעז פסולי* > *לעיל ערוך*. גם את 'פול לבן' זיהה ריבמ"ץ -'פסולי' (ע"ע 'פול לבן'). ייתכן כי כוונתו לשני מינים או זנים הקרובים זה לזה; **רע"ב** (כלאים א ב): *פאסול"י בלע"ז* > *לעיל ערוך*.
3. **הרר, לוטוס**, עמ' 49.
4. **רמב"ם** (נדרים ז ב עמ' קלט): *מין ממיני הזרעונים שאינו נמצא אלא בארץ מצרים וכך קורין אותו הרופאים 'אלבאקלא אלמצרי' ואינו הפול הידוע אצל ההמון* > ייתכן שהכוונה ל-*Nelumbo nucifera*, הנקרא בערבית الفول المصري (**עיסא**, עמ' 124, מס' 6, סינונים של - *Nelumbium speciosum*). דיוסקורידס קורא לצמח

זה κυαμος αιγυπτιος (='פול מצרי'. **דיוסקורידס** II, מס' 128). מין זה אינו קטנית, אומנם, אלא משתייך למשפחת הנופריים, אך ייתכן שדווקא ריחוק סיסטמטי זה הינו הגורם להדגשה: "ואינו הפול הידוע אצל ההמון". לתיאור מין זה עיין גם: **כסלו**, **שושנים**, עמ' רנט. לעף מזהה עם מין זה את 'קוטנין' הנזכר במשנה מעשרות ה ח (**לעף**, **פלורה**, II, עמ' 281). פליקס מזהה עם מין זה את 'קילקי' הנזכר באותה משנה ובמקומות נוספים (**פליקס**, **צומח**, עמ' 140); עם זאת יש לציין כי לא ברור כי גם בכלאים א ב יזהה רמב"ם באופן זה. בבואו לפרש את 'החרוב', בן זוגו של 'פול המצרי' הוא כותב: *אינו החרובין אלא הוא מין ממיני הפול המצרי*, ושם קשה יותר יהיה לפרש כי הכוונה לצמח קרוב ל-*Nelumbo*; **תנה"י** (עמ' 448, ערך 'פול'): *נאמר בפירוש המשנה שאינו פול אלא הוא מין גרעינים שאינו מצוי אלא במצרים, והוא ידוע לרופאים גם בשמו 'אלבאקלא אלמצרי'...* > לעיל רמב"ם; **אלג'אמע** (עמ' 102, ערך 'פול המצרי'): **אלבאקלא אלמצרי** > לעיל רמב"ם.

5. **תפא"י** (כלאים א ב, מח ע"א): **סמינקבאָהנען** > schmikbohne (גר.)=*Phaseolus vulgaris* (**גרים**, **מילון**, כר' 15, עמ' 1089).
6. **כת"י אנטונין** (70 1): *κοκην μηκρον* > κοκκίν= 'זרע קטן' (**סטאר יוונית**, עמ' 356; **לידל וסקוט**, עמ' 971). לגבי μηκρον/μικρον - ע"ע 'דלעת מצרית'.
7. **לעף**, **פלורה**, IV, עמ' 73; **צ'יז'יק**, **אוצר**, עמ' 824-825; **פליקס**, **כלאים**, עמ' 71-72.
8. **פלדמן**, **משנה**, עמ' 83-84.